

Rozdział 9

Inne białoruskie formacje wojskowe

9.1. Białoruska dywizja białogwardyjska w Odessie w 1919 r.

Początki formowania białoruskiej dywizji w Odessie związane są z działalnością porucznika wojsk inżynierskich Aleksandra Bochanowicza. W latach 1917-1918 kierował on Centralnym Komitetem Społecznych Organizacji Guberni Grodzieńskiej w Piotrogradzie. Po rozpadnięciu tego komitetu przez bolszewików, przeniósł się na Ukrainę i w styczniu 1919 r. znalazł się w Odessie. Nawiązał tutaj kontakt z działającym w tym mieście Białoruskim Centrum Narodowym (BCN). A. Bochanowicz zaproponował, by BCN przyjęło na siebie obowiązki Tymczasowego Rządu Krajowego (TRK) Białorusi. W przeciwieństwie do rządu BRL A. Łuckiewicza, A. Bochanowicz był zwolennikiem współpracy z „Białą” Rosją i Ententą. Zdaniem A. Sidorewicza, A. Bochanowicz oszukał gen. Antoniego Denikina, który z zadowoleniem przyjął utworzenie fikcyjnego TRK Białorusi¹. Istnienie takiego „rządu” mogło być jednak przydatne gen. Denikinowi, jako dowód popierania jego polityki przez Białorusinów. Obiecał on podobno uznać TRK i zaproponował wspólne formowanie wojska białoruskiego².

W ślad za A. Bochanowiczem do Odessy przybyli minister spraw wojskowych w rządzie BRL płk Eugeniusz Ładnow i członek Rady BRL kpt. Eutyminusz Bielewicz³. W wyniku ich interwencji A. Bochanowicz został wysiedlony z Odessy przez władze francuskie w lutym lub marcu 1919 r.⁴

Mimo to właśnie A. Bochanowicz wraz z byłym konsulem BRL w Kijowie Grzegorzem Bazarewiczem rozpoczął formowanie białoruskiego wojska. Zdaniem ludowego ministra sprawiedliwości A. Ćwikiewicza, w Odessie zebrała się wówczas „cała białoruska czarna sotnia”⁵. Z oficjalnym pismem do gen. Henryka Berthelota, dowódcy sił Ententy w tym rejonie, zwrócił się 13 stycznia 1919 r. w imieniu BCN jego przewodniczący Stefan Niekraszewicz. Oznajmił on, że BCN wzięła na

¹ A. Sidarevič, *Z dumkaj ab niezależnaści* (dalej: *Z dumkaj...*), „Połymia”, Nr 4: 1991, s. 212.

² IJP, AOG, AGNW, T. 28, t. 1, Referat Boryka..., s. 9.

³ Ibidem, s. 9.

⁴ A. Łuckievič, *Dzióńnik...*, cz. 2, „Połymia”, Nr 5: 1991, s. 190.

⁵ A. Sidarevič, *Z dumkaj...*, s. 212.

siebie obowiązek utworzenia białoruskiego rządu i zaproponował organizację armii białoruskiej, mającej na celu, tak jak Armia Ochotnicza, walkę z bolszewikami. Białoruska armia liczyć miała 40 000 ludzi. Na jej dowódcę proponowano gen. Pawła Wendta (wielkiego właściciela ziemskiego z Mińszczyzny)⁶.

Przy pomocy Anglików i Francuzów sformowano w Odessie białoruską dywizję, liczącą niespełna 1 000 ludzi. Jednostki tej nie udało się przenieść na Białoruś. Wraz z klęską armii gen. Denikina i upadkiem Odessy jesienią 1919 r. białoruska dywizja poszła w rozsypkę⁷. Niektórzy wojskowi z tej dywizji służyli później w innych formacjach białoruskich.

Dzieje tej jednej z największych białoruskich formacji wojskowych wymagają głębszych badań. Mimo to już sam fakt sformowania w Odessie względnie dużej białoruskiej jednostki wojskowej zmusza do poważnego traktowania koncepcji politycznych tych działaczy, którzy schronili się przed bolszewicką nawałą na przełomie 1918/1919 r. nie na Litwie, lecz na południu Rosji.

9.2. Działalność rządu Białoruskiej Republiki Ludowej Antoniego Łuckiewicza wśród jeńców Białorusinów w Niemczech i we Francji w latach 1919–1920

A. Łuckiewicz, znalazłszy się wiosną 1919 r. w Berlinie, zainteresował się możliwością werbunku do białoruskiego wojska jeńców Białorusinów z byłej armii rosyjskiej, przebywających w obozach jenieckich w Niemczech. W tym celu skontaktował się z zarządzającym tymi obozami z ramienia Ententy rosyjskim generałem Monkiewiczem. Dla agitacji pośród jeńców wydany został jeden numer czasopisma w języku białoruskim pt. „Z Rodnaha Kraju”.

Na początku czerwca 1919 r. z A. Łuckiewiczem skontaktował się były rosyjski senator Belgard, który wiedział o tym, że ten interesuje się jeńcami. Senator Belgard zaproponował mu przystąpienie do formowania spośród jeńców białoruskich jednostek narodowych do wspólnej z wojskami „Białej” Rosji walki z bolszewikami. A. Łuckiewicz twierdził później, że odrzucił propozycję Belgarda, oświadczając wobec niego, że Białorusini gotowi są walczyć o niepodległość zarówno przeciw „białym, jak i czerwonym”⁸. Jednakże, jak podaje A. Boryk, zorganizował w Berlinie wojskowy wydział organizacyjny ministerstwa spraw wojskowych BRL pod kierownictwem gen. Dawydowa. Zadaniem gen.

⁶ E. Joffe, „*Toj samy Niekrasevič...*”, „Połymia”, Nr 6: 1991, s. 131; N. Staškevič, *Prigovor revoljucii. Krušenje antisovetskogo dviženija v Belorussii 1917-1925*, Mińsk 1985, s. 210.

⁷ Ibidem, s. 211.

⁸ *Sobstvennoručnye pokazanija Luckeviča*, s. 145-146.

Dawydowa było formowanie białoruskich oddziałów równocześnie z rosyjskimi, aby przejąć w ten sposób środki finansowe przeznaczone na ten cel przez państwa Ententy⁹.

Gen. Dawydow okazał się organizatorem nieudolnym. Nie udało mu się także uzyskać poparcia ze strony państw Ententy, wobec czego wojskowy wydział organizacyjny w Berlinie został zlikwidowany przez zastępującego A. Łuckiewicza B. Zacharkę. Mimo to, dzięki wysiłkom kpt. A. Boryka, do jesieni 1919 r. udało się skoncentrować około 30 000 jeńców Białorusinów w 36 obozach (wcześniej rozproszeni byli w 180 obozach)¹⁰. Rozpowszechniano wśród nich broszurę pt. „Pamiętka białorusom pałonnym”, w której propagowano ideę niepodległości Białorusi¹¹.

Na początku 1920 r. w wyniku wcześniejszych starań rządu BRL A. Łuckiewicza rząd francuski nakazał wydzielenie żołnierzy Białorusinów spośród byłych jeńców z armii rosyjskiej, którzy znaleźli się na terytorium Francji.

Żołnierzy Białorusinów koncentrowano w twierdzy Verdun pod ogólnym dowództwem francuskiego generała Rampon'a, który działał w porozumieniu z białoruskim ministrem obrony E. Ładnowem¹².

9.3. Oddziały tzw. Niepodległej Republiki Kojdanowskiej

Niepodległa Republika Kojdanowska powstała w połowie listopada 1920 r. w rejonie miasteczka Kojdanowo (obecnie Dzierżyńsk), położonego w strefie neutralnej, utworzonej na mocy polsko-sowieckiego traktatu preliminaryjnego, podpisanego w Rydze 12 października 1920 r. Wojska polskie odeszły na linię wsi Kamienka–Kołosowo–Mikulicze–Nowinki–Sakowicze–Haruciszki, zaś wojska sowieckie na prawy brzeg rzeki Ussy.

Po utworzeniu strefy neutralnej w Kojdanowie, które znalazło się po sowieckiej stronie granicy, powstał bolszewicki rewkom, który polecił zgłoszenie się w szeregi Armii Czerwonej wszystkich „dezertów”, tzn. mężczyzn w wieku poborowym. 10 i 11 listopada przeprowadzono areszty opornych. Nocą z 11 na 12 listopada ludność Kojdanowa odbiła aresztowanych i rozpędziła rewkom. Na drugi dzień do Kojdanowa przybył z Mińska oddział milicji, lecz część powstańców odeszła do wsi Działilno i Kosiłowo, które stały się ich bazami. Tutaj przybywali uciekinierzy z terenów okupowanych przez bolszewików. Sztab powstańców mieścił się w folwarku Janowo pod Działilnem.

⁹ Referat Boryka..., s. 10.

¹⁰ Ibidem, s. 11.

¹¹ V. Hierasimau, *Białoruskaje wojska: za i suprać*, „Litaratura i Mastactva”, Nr 48: 1989, s. 14.

¹² „Krynica”, Nr 3: 1920, s. 4.

Z Działilna powstańcy zaatakowali Kojdanowo. Rewkom został rozpędzony, a jego członkowie aresztowani. Powstańcy proklamowali w Kojdanowie i strefie neutralnej Niepodległą Republikę Kojdanowską. Naczelnikiem mianowany został Paweł Kaleczyc. Władze Niepodległej Republiki Kojdanowskiej wydały odezwę do mieszkańców, wzywającą do walki o wolną Białoruś.

Czwartego dnia istnienia Niepodległej Republiki Kojdanowskiej powstańcy zostali zmuszeni do ustąpienia z Kojdanowa przez kawalerzystów 12 pułku strzelców. Wieczorem powstańcy próbowali odbić miasteczko, lecz bez powodzenia, wobec czego przeszli do walki partyzanckiej.

Bazami partyzantów, tak jak i wcześniej, były Działilno i Janowo, skąd dokonywano wypadów na tereny zajęte przez bolszewików. Nocą z 16 na 17 marca 1921 r. oddział partyzancki, oceniany przez organa sowieckie na 200 ludzi, zaatakował Kojdanowo.

Dalsze losy kojdanowskiej partyzantki są nieznane¹³.

¹³ V. Šošćik, *Kojdanauskaja Samastojnaja Respublika*, „Litaratura i Mastactva”, Nr 35: 1994, s. 13.